

דף ח ע"ב פדיון שבויים

תוכן העניינים

2	מבוא
2	מטרות
2	מושגים
3	דגשים להוראה
3	הערך של פדיון השבויים
4	ממצוה פרטית לפרויקט חברתי
5	פעולה צבאית או משא ומתן?
6	פדיון שבויים – בכל מחיר?
9	הצעה מתודית

מקרא

נושא שכדאי לשים לב אליו ולהדגישו בכיתה

מסקנה או תובנה חשובה העולה מתוך העיון במקורות

העשרה. דיון עקרוני כללי, העולה מתוך הדיון הכללי בסוגיה, אך אין הוא קשור אליה ישירות, ואין הוא נחוץ למהלך הלימוד של השיעור

מבוא

סוגיית פדיון שבויים היא, לצערנו, סוגיה אקטואלית ביותר, שעשויה לעורר דיון ערכי נוקב בכיתה. סוגיה זו מחפשת את האיזון הראוי שבין חובתה של החברה לדאוג לכל אחד מחבריה לבין זכותה להגן על עצמה מפני סחטנותו של האויב שעלולה לגרום לפגיעה קשה בציבור כולו. שני המקורות המנחים בתלמוד לסוגיה זו הם סוגייתנו, המבררת את הערך של פדיון שבויים, וסוגיית הגמרא בגיטין מה ע"א, המבררת את גובה המחיר שיש לשלם עבור פדיון שבויים. אנו ממליצים כאן לדון מעט גם בסוגייה בגיטין, לשם השלמת התמונה.

מטרות

- התלמידים יכירו את הנימוקים השונים סביב שאלת "המחיר" בסוגיית פדיון שבויים.
- התלמידים ילמדו לבצע השלכה (אנלוגיה) מן הסוגיה התלמודית לדיון הערכי המתקיים במדינת ישראל בזמננו, בדבר ה"מחיר" הראוי לפדיון שבויים.

מושגים

כדי לחבר את העקרונות העולים מסוגיות פדיון שבויים לשיח הציבורי בדבר הערך של פדיון השבוי ומחירו הציבורי, ייעשה במהלך הלימוד שימוש במושגי יסוד מודרניים, לתיאור עקרונות ההלכה. ואלה הם המושגים:

אינטרס ציבורי	עניין ציבורי, כלכלי, ביטחוני וכדומה [שעשוי להצדיק את דחיקת זכויות הפרט לשם הגשמתו].
שבי צבאי	שבי הנעשה במסגרת פעולות מלחמתיות, על ידי מדינה או ארגון אויב
שבי אזרחי	שבי הנעשה במסגרת פעולות עברייניות, שנועד להשיג מטרות אזרחיות (כגון חטיפה לשם קבלת כופר)
אחריות המדינה לביטחון הפועלים בשליחותה	הטיעון בדבר הסכם בלתי כתוב שיש בין המדינה לאזרחים הפועלים בשליחותה, ולפיו, המדינה תעשה כל אשר לאל ידה כדי להגן על הפועלים בשליחותה, לבל יאונה להם רע

דגשים להוראה

הערך של פדיון השבויים

מן הסוגיה עולה שפדיון שבויים הוא בגדר 'מצווה רבה'. משום שיש בו גם 'חרב' וגם 'רעב'. יש להדגיש בפני התלמידים, שאין הכוונה לכך שבשבוי יש **בפועל** גם 'חרב' וגם 'רעב', שכן, לו היה הדבר כך, לא היו חכמים צריכים ללמדנו שזוהי 'מצווה רבה', שהרי ידוע שהצלת נפשות היא ערך נעלה. הסוגיה מלמדת אפוא שהצלת השבוי היא ערך עליון, אף על פי שלא ברור לנו כי נשקפת סכנה לחייו, והסיכון למוות (על ידי 'חרב' או 'רעב') הוא פוטנציאלי בלבד.

כאן היינו ממליצים לדון עם התלמידים בשאלה, מהי המשמעות של הקביעה שפדיון שבויים הוא 'מצווה רבה'? האם זוהי המצווה הגדולה ביותר?

בעניין זה ראוי להפנות לדברי הרמב"ם (מתנות עניים ח, י):

פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצווה גדולה כפדיון שבויים.

כלומר, לפי הרמב"ם, המשמעות של 'מצווה רבה' אינה רק 'מצווה גדולה', אלא המצווה הגדולה ביותר, שאין למעלה ממנה.

בעניין זה, כדאי גם להדגיש, שבשל הסכנה שבה מצוי השבוי, יש ערך מיוחד להזדרז בפדיון, וגם עיכוב בקיום המצווה נחשב כביטול המצווה, כפי שמדגיש ה'שולחן ערוך' (יורה דעה רנב, ג):

כל רגע שמאחר לפדות השבויים, היכא דאפשר [=במקום שאפשר] להקדים, הוי כאילו שופך דמים.

ממצווה פרטית לפרויקט חברתי

בעמ' 92 במדריך למורה, תוכלו למצוא מקורות אחדים, בעיקר מן התקופה התנאית, המעידים על כך שפדיון שבויים נעשה על ידי יחידים.

אפשר להעיר באזני התלמידים, שכפי הנראה, עם התגבשותה של החברה היהודית, הפך פדיון השבויים ל"פרויקט חברתי". הדבר בא לידי ביטוי מובהק בסוגיית גיטין, שתידון להלן, אך גם בסוגיית בבא בתרא.

איפרא הורמיז מפקידה את כספה בידיו של רב יוסף, ששימש גבאי של צדקה והוגדר כ"יד עניים" (בבא קמא, לו ע"א). בלשון ימינו, רב יוסף היה פקיד ציבורי שגבה כספים מן הציבור למטרות רווחה. נכונתו להשתמש בכספים שהופקדו בידיו לשם פדיון שבויים מעידה על התפיסה, שפדיון השבויים הוא 'פרויקט חברתי', לא פחות מאשר פרנסת העניים.

כך עולה כמובן גם מן הדיון של התוספות (בבא בתרא, ח ע"ב, ד"ה פדיון) בשאלה, האם אפשר למכור ספר תורה לשם פדיונם של שבויים.

פעולה צבאית או משא ומתן?

בכל מקרה של שבי, השאלה הראשונה שמתעוררת היא, האם יש לשחרר את השבויים על ידי פעולה צבאית, או שמא עדיף לנהל משא ומתן מול החוטפים?

שאלה זו נדונה כבר במשנה (גיטין ד, ו):

ואין מבריחין את השבויים מפני תיקון העולם. רבן שמעון בן גמליאל אומר: מפני תקנת השבויין.

וכך מוסבר 'תיקון העולם' בהקשר זה, ב'שולחן ערוך' (שם, סעיף ה):

אין מבריחין השבויים, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מכבידים עולם עליהם ומרבים בשמירתם.

כאן המשנה מעמתת את חובתה של החברה לשבוי עם חובתה כלפי שבויים עתידיים, כשהעיקרון שנקבע הוא, שאין לנקוט בפעולה העלולה להקשות את תנאי השבי של שבויים עתידיים, כדי לסכל את השחרור.

על משמעותו של עיקרון זה בימינו אפשר ללמוד מדברים שנכתבו על ידי השופט אנגלרד, בפסק דין שעסק בבקשת שבו החיזבאללה, השייח עבד אל כרים עובייד ומוסטפה דיראני, שהיו עצורים במעצר מנהלי כאמצעי לחץ על החיזבאללה לשחרור השבוי הון ארד, לאפשר לארגון הצלב האדום לבקרם:

עם כל החשיבות העצומה של מצוות פדיון שבויים, ההלכה היהודית קבעה סייגים לגבי מהות הדרכים של שחרור השבויים. כך נפסק... כי "אין מבריחין השבויים, מפני תיקון העולם, שלא יהיו האויבים מכבידים עולם עליהם ומרבים בשמירתם". כלומר, בבחירת הדרך לשחרור השבוי, עלינו לשקול גם שיקולים רחבים יותר, כגון ההשפעה של מעשה השחרור על שבויים עתידיים שיפלו בידי אנשי הרשע... בימינו אנו, גם השמירה על הכללים ההומניטאריים, להם אנו רואים את עצמנו מחויבים, היא בבחינת תיקון העולם במובן הרחב. ואין צורך להרחיב על כך.

אמנם, מן הראוי לתת את הדעת לכך, שההנחה שעליה מבוססת המשנה היא שבהכרח יהיו שבויים נוספים, לאחר שישוחרר השבוי על ידי הפעולה הצבאית. כדאי לשאול את התלמידים, האם לדעתם זוהי הנחה נכונה גם לגבי שבויי חיזבאללה?

פדיון שבויים – בכל מחיר?

לאחר שהחברה מחליטה לנהל משא ומתן על פדיון השבוי, מתעוררת השאלה, מהו המחיר שיש לשלם עבור השבוי? האם יש לשחרר אדם משבוי בכל מחיר? סוגיית המחיר עיקרה במסכת גיטין, ובדברי הראשונים שדנו בסוגיה זו, ולפיכך לא נעסוק בה בהרחבה במסגרת זו.

הרוצים להרחיב דעתם בסוגיה זו או להעשיר את הדיון בכיתה ממקורות הנוגעים לסוגיית גיטין, יוכלו לעשות זאת במאמר המופיע בכתובת הבאה:

<http://www.justice.gov.il/NR/ronlyres/33093BE9-9B08-4134-A2C6-DFA7485BE1D9/0/60.rtf>

הסוגיה פותחת במשנה (גיטין, שם):

אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהן מפני תיקון העולם.

בגמרא (גיטין מה ע"א), ישנו דיון במשמעות הביטוי 'תיקון העולם':

איבעיא להו: האי מפני תיקון העולם משום דוחקא דצבורא הוא או דילמא משום דלא לגרבו ולייתו טפי?

או בלשון ימינו: האם אסרו חכמים לפדות את השבויים ב"יותר מכדי דמיהן" בשל **שיקול כלכלי**, לבל יכבד הנטל הכספי על הציבור, או שמא **שיקול ביטחוני** עמד לנגד עיני מתקני התקנה, לבל יהפכו יהודים למטרה מועדפת לחטיפות, כשיראו הפושעים שהיהודים הם "סחורה" טובה ומשתלמת במיוחד?

לשיקול המורה, ובהתאם לרמת הכיתה, אפשר להעלות בפני התלמידים את השאלה, מה יכול להיות ההבדל ההלכתי בין שני הנימוקים השונים לתקנה?

רש"י (גיטין, שם) מסביר, שאם הפגיעה הכלכלית בציבור היא הסיבה שאין לפדות את השבוי ביותר מדמיו, הרי שאין מניעה שהיחיד ישלם את הכופר מכיסו. לעומת זאת, אם שיקול ביטחוני עומד ביסוד התקנה, מאחר שהסיכון העלול להיגרם בעתיד בגלל הכניעה לסחיטה קיים גם כאשר היחיד משלם את הכופר מכיסו, הרי שיש לאסור עליו לפדות את השבוי ביותר מכדי דמיו.

להלכה, רוב הפוסקים הכריעו כדעה שיסוד התקנה הוא השיקול הביטחוני – "שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם" (רמב"ם שם, הלכה יב).

מהכרעה זו עולה מסקנה חשובה: שיקולים כלכליים לא יכולים להצדיק התרשלות בפדיון של שבוי!

שיקול נוסף, שיש לו משמעות מיוחדת בימינו, אך הוא לא נדון כלל בסוגיות הנזכרות, מתעורר כאשר "המחיר" הוא שחרור מחבלים, ולא כסף.

כאשר מחיר השחרור הוא שחרור מחבלים, נראה כי דווקא השיקול הביטחוני 'מושך' לכיוון דחיית העסקה.

שיקול חשוב נוסף, שאין לו זכר בסוגיות, הוא ההבחנה שבין שבי אזרחי, שנועד להעשיר את כיסם הפרטי של החוטפים, לשבי צבאי, של חייל, במסגרת מילוי תפקידיו. בעניין זה אפשר להפנות לדבריו של הרב שלמה גורן ("פדיון שבויים תמורת שחרור מחבלים", בתוך "תורת המדינה" החל מעמ' 424):

ייתכן שבמקרה של שבויי מלחמה של חיילים שנשבו תוך מילוי שליחות של המדינה ששלחה אותם למשימות המלחמה, מוטלת חובה קדושה לעשות הכל לשחרורם, ואין עליהם כלל המגבלות של המשנה "אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם", משום שחיילינו נפלו בשבי במילוי שליחות המדינה, ייתכן שעל המדינה מוטלת החובה הבלתי מעורערת לפדותם ולהוציא אותם מסכנה הקלה ביותר, ואין עליהם שום מגבלות של פדיון שבויים דעלמא, משום שהאחריות על חייהם מוטלת על המדינה ששלחה אותם לקרב ממנו לא חזרו... לכן ייתכן שחייבים היינו לשחררם גם בתמורת שחרור של מאות מרצחים, אע"פ ששחרורם של המחבלים עלול לסכן את המדינה ביתר שאת וביתר עוז מאשר לפני השחרור, כי אין מחיר לחייהם של חיילינו שנפלו בשבי בשליחותנו ובמילוי תפקידיהם הלאומי והצבאי.

הרב גורן מודע לסכנה הביטחונית הצפויה בשל שחרור מחבלים, ובכל זאת מתיר את השחרור לשם פדיון השבוי.

ההצדקה המרכזית שלו לכך היא, שהחייל השבוי, בניגוד לשבוי שדנו בו הסוגיות שלעיל, נשבה בשל פעולותיו בשם המדינה ולמען החברה. מצב זה מטיל על החברה אחריות מוסרית מיוחדת לשמירה על שלומו.

בכיוון דומה, אך משיקול שונה, מכריע הרב ישראלי ("היש להיענות לסחטנות בפדיון שבויים ובני ערובה?", תורה שבעל פה יז, עמ' 50):

כיון שאלה [חיילנו] יצאו למלחמה בשליחות המדינה ומטעמה, להגנת העם היושב בציון, הרי קיימת ועומדת התחייבות בלתי כתובה, אבל מובנת מאליה, שכל טצדקי [=אמצעים] שיש בידי המדינה עליה לעשות (בגבולות סבירים שאינן פוגעים בביטחונה הכללי) כדי לפדותם במקרה שיפלו בשבי. וכשם שקיימת התחייבות במקרה של היפגעים חס ושלום במלחמה, הן לא נופל מזה החיוב לנקוט כל פעולה שהיא לשם הוצאתם מן השבי, "דכולהו איתנהו בה".

וכיון שמה שהמדינה יכולה לעשות בזה הוא מכוח החיוב שקבלה על עצמה תמורת השירות שלהם, הרי אין זה אלא כאילו הם פודים את עצמם, שבזה כמבואר לעיל לא קיימת שום הגבלה, ולא שייך בזה התקנה ש"אין פודין את השבויים יותר על דמיהם".

לפי הרב ישראלי, חובת המדינה לפעול לשחרורו של חייל שבוי נובעת מ"התחייבות בלתי כתובה" כלפי החייל, לפדותו במקרה שיפול בשבי. התחייבות זו הופכת את המדינה לנפגעת

ישירה מן השבי, שכן מרגע השבי היא הופכת לבעלת חוב. במצב זה, הפדיון, בניגוד לפדיון שנדון בסוגיות התלמוד, אינו פדיון של יחיד, על ידי החברה, אלא "כאילו הם פודים את עצמם", וכשם שהתקנה אינה אוסרת על אדם לפדות את עצמו, כך אין היא אוסרת על המדינה לפדות את חייליה.

כדאי לשים לב להבדל המשמעותי שבין שתי ההצדקות להיתר.

לפי הרב גורן, הצידוק נובע מכוחו של טיעון מוסרי (המדינה גרמה לשבי) ובשל כך הוא קיים גם כאשר "שחרורם של המחבלים עלול לסכן את המדינה ביתר שאת וביתר עוז מאשר לפני השחרור".

לעומת זאת, לפי הרב ישראל, הצידוק נובע מכוחו של הסכם בלתי כתוב בין המדינה לחייל, ומאחר שיש להניח שאין המדינה מתחייבת לסכן את שלום אזרחיה, חובת המדינה 'לשלם' עבור פדיון השבוי קיימת רק "בגבולות סבירים שאינן פוגעים בביטחונה הכללי".

הצעה מתודית

כללים להחלפת שבויים

המשימה

בעקבות הויכוח הציבורי על ה"מחיר" הנדרש תמורת החזרת החייל החטוף גלעד שליט, הטילה עליכם הממשלה להכין מסמך שיקבע את הקריטריונים והעקרונות אשר על פיהם צריכה הממשלה לפעול בעת משא ומתן לשחרור שבויים.

דרכי הפעולה

התחלקו לשלוש קבוצות:

- קבוצה אחת תייצג את נפגעי הטרור.
- קבוצה שנייה תייצג את משפחות החטופים.
- קבוצה שלישית תייצג את צה"ל.

כל קבוצה תכין את המסמך מנקודת מבטה.

בעבודתכם היעזרו בנימוקים מתוך החומר הנלמד.

המורה יכול להוסיף חומר העשרה מתוך המדריך למורה ומן המערכים שבאינטרנט.

חישובו על הנקודות הבאות: [כמובן, אם יש לכם נקודות נוספות, התייחסו אליהן].

- האם יש הבדל בין שחרורו של חייל חטוף לשחרור אזרח חטוף?
- האם יש הבדל בין חייל שנחטף בשירות המדינה למישהו שנחטף 'סתם' [כמו אלחנן טננבאום]?
- האם יש הבדל בין שחרור מחבל שרצח למחבל שלא רצח?
- האם חומרת המעשה של המחבל צריכה להשפיע על יחסינו לשחרורו? את מי מותר לשחרר ואת מי אסור?
- האם יש הבדל בין שחרור גברים לשחרור נשים?
- האם יש הבדל בין שחרור צעירים לשחרור מבוגרים?
- כמה מחבלים יש לשחרר תמורת חייל אחד?
- האם יש לשחרר מחבלים גם תמורת גופותיהם של חיילים שנהרגו?

לאחר העבודה בקבוצות ייפגשו כל הקבוצות במליאה ויתקיים דיון, במטרה להכין מסמך משותף לכיתה.

הרחבה

אפשר גם להכין מכתבים בשם משפחת חייל חטוף, משפחה של נפגע טרור או כל גורם אחר, כדי להפוך את הדיון למורכב יותר.

מצורפת תשובה של הרב שרלו <http://shut.moreshet.co.il/shut2.asp?id=29411>

מצורפת תשובה של הרב שמואל אליהו <http://www.yeshiva.org.il/midrash/7983>

משימה לתלמידים :

- א. הוכח את יישומה של הסוגיא שלמדת בפסק ההלכה של הרב שרלו
- ב. הוכח את יישומה של הסוגיא שלמדת בפסק ההלכה של הרב שמואל אליהו
- ג. מצא הבדלים בפסיקה בין 2 השו"ת.נסה להתחקות אחר הטעם להבדל העולה מבין הפסיקות?
- ד. כתוב איזה ערך מתחזק בכל אחד מהפסקים ואיזה ערך נחלש בכל אחד מהפסקים? ממה נובע ההבדל ביניהם?